

Almanya
GEW

Düşünceyi Geliştiren Dil

Klaus Liebe-Harkort

1. Dilin İşlevleri

Dil ne kutsal bir mücevher, ne Tanrı'nın bir yarattığı, ne de telefon veya bilgisayar gibi basit bir iletişim aracıdır. Dil insanlığın gelişiminin bir ürünüdür; yüzlerce bin yıllık insanlık tarihinin bir sonucudur. Dil bir varlık değildir, kendi yaşamı yoktur. Dil insanın bir parçasıdır; aynı insanın, dilin bir parçası olduğu gibi. Hayvanların dili yoktur. Hayvanlar, iradeleri dışında ve niyetleri olmadan, düşünmeden basit iletişimde bulunur. Dilsiz insan yoktur. Sağır ve dilsizler de insanların dilinden paylarını alırlar. İnsanı dilinden tanıyabiliriz, aynı şekilde dille kendimizi tanıtabiliriz. Yalnızca dille bilgi edinebiliriz. Her zaman vurgulanan, iletişim dilin ilk işlevi değildir. Dil aracılığıyla kazandığımız şeyler hakkında iletişimde bulunabiliriz. Ama dil bir araç değil. Dil, kültürün, insanlığın önemli bir parçasıdır. Dil, salt kültürel temel ve araç da değil. Dilde, daha çok kültür ve kültürel çabalar, hem büyük yapıtlarda ve de tek tek sözcüklerde yansır. Dil kültürdür.

Bilimsel, alanda dilin aşağıdaki işlevlerine değinilir:

Dil;

1. Toplumsal ilişkileri düzenler.
2. Geçmişteki bilgileri edinip geleceğe aktarmayı olanaklı kılar.
3. Yeni kazanılmış bilgilerin belleğidir.
4. İnsanlığın ve de bireyin belleğidir.
5. İnsanları geçmiş hakkında düşünüp onu yansıtmaya ve gelecek hakkında kafa yormaya götürür.
6. İnsana duygusal dünyasını düzenlemekte yardım eder.
7. Tabi, tüm insanların bu olanaklarda birbiriyle iletişimde bulunmasını da sağlar.

Dil ve davranış da özel bir ilişki içindedir. Dilbilimcilerinden biri olarak Wolf Schneider bu konuda şöyle diyor:

1. Emirlerle, dileklerle, buyruklarla davranışa yol açar.
2. Etkileme ve değerlendirmelerde davranışı yönlendirir.
3. Onaylama ve cesaretlendirmelerle davranışa kolaylaştırır.
4. Yansıtmayla sözcüklerle, içsel dille davranışa eşlik eder.

5. İleriye yönelik güzel düşüncelerle davranışın yerini alır.
6. Karamalarda, hakaretlerde, onaylama ve övgülerde davranışın kendisidir.

Sözcüklerde ve günlük yaşamda dil, çok sık iletişim aracına indirgenir. Böylece dilin önemi küçümsenmiş ve sınırlandırılmış olur. Bu da politik bir karar, bir erk sorunudur; çünkü dili kullanabilen biri, kendisine dilin kullanımı öğretilmiş biri, dili edilgen ve üretken olarak çok sınırlı kullanabilen birine göre toplumsal ve politik yaşamına katılabilmek için geniş bir olanağa sahip demektir.

Diğer yönden; dille bir insan yıkılabilir, halklar saf dışı bırakılabilir, kimliğin gelişimini terketmeye zorlanabilir. Dil, aşağılamanın, hakaretin, ayrımcılığın bir aracı olur. Bu tek tek kişiler tarafından yapılabildiği gibi toplum veya devlet tarafından da gerçekleştirilebilir. Dil çarpıtmanın, etkilemenin, yalanın ve aldatmanın aracıdır. **Dil kişiyi tüketmeye yönlendirmeli, kurban olmaya hazır hale getirmeli, hatta hiç de açık seçik olmayan hedefler için kendi yaşamından vazgeçecek bir duruma getirmeli.** Dille asla kişisel düşman olmamış sözde düşmanlar gösterilir. Dil, insanı korkuya ve öfkeye boğar, zor kullanacak hale getirir, zor kullanır. Dil sayesinde insanın dikkati kazanılmış mevcut bilgilerden başka yönlere kaydırılır. Dil etkiler, yani manipüle eder, yönlendirir ve bizi uçuruma sürükler. Dille ölüm kararları hazırlanır, duyurulur ve nedenlenir. Mahkûm edilenler kararı dil aracılığıyla alırlar. Yine dille intikam yeminleri edilir, intikam çılgınlıkları atılır, attırılır. Dil, medya aracılığıyla veya doğrudan, kişiden kişiye korku, dehşet saçar. Dil bütün bunları salt anlatımla, yani ifadeyle değil, düşünce ve toplumsal sistemimizle bir ilişki içinde gerçekleştirir. Dil, her türlü kötüyü kullanıma açıktır. Diğer yanda da dil, insanın insanca yaşaması için en önemli aracıdır. Dil; çünkü şiirlerin oluştuğu, aşkların, teselli ve umudun dillendirildiği yerdir. Çünkü dil, geleceğe güvenle bakmamızı sağlar.

2. Dil ve Gerçek

Dil ve gerçek tuhaf bir ilişki içindedir. Dil olmadan gerçeği düşünmek olanaklı değildir. Ama gerçeğin oluşmasını, gelişmesini ve yayılmasını da dil ile engellenir, hem de dilin esas görevi bizi engellemek değil, bilgilere götürmek. Dilin asıl işlevi, dil ve düşüncenin birbiriyle bağında yatmaktadır. Bu konuda dilbilim bize ne öğretebilir?

3. Dilbilimsel Sorunsal Olarak Dil Ve Düşünce

Dil bize soyutlama yapma olanağı sağlamasıyla insanı insan yapar. Gerçi işaretler dizgesidir; ama dili dil yapan ve işaretlerden daha çok, bu işaretler neyin karşılığı olduğudur. İşaretlerde anlamlar yatar. Anlamlar ebedi değildir ve zamanla, kişiden kişiye veya gruptan gruba değişirler. Ama yine de dil insanı düşünen veya düşünme yeteneği olan yaratık yapar. Gara veya tiyatroya giden yolun sorulduğu iletişim olayı dilin asıl işlevi değildir; dilin asıl işlevi, bir garın veya bir tiyatronun ne olduğu, bunlara ne zaman gereksinme olduğu, bunların nasıl görüldüğü, nasıl kullanılacağı, oralarda neler yapıldığı, nasıl tasarlanıp geliştirildikleri, gar ve tiyatro kültürel olarak nelerin bağladığı, hangi toplumsal bağlantıda olduklarını vb.

bilebilmektedir. Bu da ancak ve ancak dille öğrenilebilir. Bu şeyler dille öğrenilmekle kalmaz, dil aynı zamanda bunların biçimleşmesine, bağlantıların kurulmasının etkide bulunma olanağı da sağlar. Çünkü salt garın ve tiyatronun ne anlama geldiği değil, aynı zamanda bunların çevresi ve bağlantıları da dil aracılığıyla öğrenilir. Tabii, basit örnekler bunlar. Bizim bütün bilgilerimiz dile bağlı bilgilerdir. Bu bilgiler, dil doğasında bilgilerdir ve dilsel alış verişe dayanır. Birlikte geliştirebiliriz bilgileri; geçmiş kuşakların elde ettiği bilgileri de dil yardımıyla öğrendik, kuşaktan kuşağa verilenler. Kullanıp birlikte çalışıp geliştiriyoruz bu bilgileri. Bunun için de dili kullanıyoruz. Dilin en önemli işlevi düşüncelerin gücü olmasıdır. Duyarak veya okuyarak algıladığımız diğerlerinin dili değil, dil yoluyla belirlenen içeriği ve bizim tanıma, düzenleme, ayırma, depolama ve depoladığımızı anımsayabilme ve kullanabilme yeteneği dilin önemini gösterir. Dil, salt insanlığı ve bireyin belleği değildir, yani ancak insanlığın kültür kileri değildir, dil aynı zamanda bunların üretildiği yerdir ve onların ürünüdür. Dil, salt gördüğümüz kadarıyla görürsek onun gerçek gücünü ve önemini unutmuş oluruz. O durumda salt semboller dizgesini görürüz, onun ardındaki kavramsal dünyayı göremeyiz.

4. Çocukların Dil Gelişiminde Sorumluluk

Gerçi çocuklar dil öğrenimi ve kullanımını etkin ve edilgen biçimde olanaklı kılan tüm organlara sahip olarak dünyaya gelirler; ama bu olanağın eğitimi için dili artık öğrenmiş olan ve dilsel davranışlarda bulunan yetişkinlerin dünyası gereklidir. Bizim çocuklara ve sonraki kuşaklara bütün bilgileri aktarma sorumluluğumuz vardır. Tabii ki birey olarak bu görevle karşı karşıyayız; ama örgütleyen bir devlet yapısıyla örgütlü bir toplumda bu sorumluluğumuzu başkalarıyla paylaşırız. Çocukların ve gençlerin dil eğitimi konusunda devlet ve okul yetkilidir. Öğretmen olarak bizim burada özel bir sorumluluğumuz vardır ve özel olan şeye karşı da özel bir sabır göstermemiz gerekiyor. Devlet, dil işlerine sınırlayıcı olarak karışmayı bir kenara bırakmalı; bunun yanı sıra bütün vatandaşlara ana dillerinde ve resmi devlet dili gelişimlerinde bir gelişimi de garanti etmelidir.

Çocuklar, gelişmelerinin başında bulunurlar. Gelişmek için bütün olanaklara sahiptirler. Devlet, eğitim yoluyla toplumu destekleme şansına sahiptir. Bizler sendikacı olarak devleti titizlikle izlemeliyiz; engelleri ve sınırlamaları görüp buna tepki göstermeliyiz. Eğitimci olarak bizler çocuklarla çalışırken onlar açısından dilin özel rolünü vurgulamalıyız. Bunu yaparken de dilin iletişim aracı özelliğinden daha çok, çocukların insanların düşünce deneyimlerinin karmaşasında yitip gitmemek için dili kullanmayı öğrenmeleri gerektiğine ağırlık vermeliyiz. Ama aynı zamanda şunu da düşünmeliyiz: Çocuklarla dil çalışması yaparken her zaman yukarıda da değindiğim dilin olumsuz işlevlerini kullanma tehlikesiyle karşı karşıyayız. Yetişkin, veli, eğitimci, sendikacı olarak her an dili çocuklara karşı diğer insanların yaptığı gibi kötüye kullanma tehlikesiyle biz de yüz yüzeyiz.

5. Sözcükler ve Kavramlar

Düşünce ve dil sıkı sıkıya birbiriyle bağlıysa, tek tek öğelerin de böylesi sıkı bir ilişki içinde bulunması gerekir. Dilin en önemli ve sayıca en zengin öğeleri sözcüklerdir. Yani burada ses bilgisinden ve dilbilgisinden değil, sözcüklerden söz ediyorum. Dil, nasıl anlam için bir işaretler dizgesiye, aynı şekilde sözcükler de anlamların işaretleridir. Sözcüklerin anlamları kavramlarında yatar. Anlamı belirleyen, işareti anlamla dolduran kavramlardır. Kavramsallık olmasa sözcükler de anlamsız olur, anlamları olmaz. Anlam bizlerin insanlar olarak nesnelere kazandığımız şeydir. Böylece doğa ile insan ilişkileri, anlamsız soyutlamalar olan kavramlar ve nesnelere anlamları için kullanılan algılanabilir işaretler arasında üçlü bir ilişki ortaya çıkıyor. Kavramlarda insani deneyim ve bilgiler yatar. Sözcükler, kavramların bize anlamı ileten kılıfıdır.

Bir dilde 500.000 veya daha da çok sözcük vardır. Çocuklar okula başladıklarında 3 veya 5.000 sözcük öğrenmiş durumdadır. Salonda bulunan bizler ortalama olarak 80.000 sözcük biliriz ve 30.000 sözcüğü etken olarak kullanırız. Ama sözcüklerin ardında, onların yardımıyla anlamları tanıyabildiğimiz kavramlar gizlidir.

6. Çokanlamlılık ve Eşanlamlılık

Çocuklarda dil gelişimine ve daha sonra da iki dilliliğe geçmeden önce, iki önemli dil terimini açıklamam gerekiyor. Çokanlamlılık ve eşanlamlılık. Çokanlamlılık, sözcüklerin çoğunda açıkça, hemen tamamında gizlice görülen birden çok anlamı olma özelliğidir. Bu dilin ekonomisinin bir aracıdır. Her nesneye ona ait bir ad veremeyiz: Şişe, yalnızca süt, bira, su vb. gibi sıvıların değil her türlü sıvının bulunduğu bir kaptır. Şişe sadece camdan değil, plastikten veya madenden yapılmış olabilir. Bütün bu şişelere şişe diyoruz. Buna çokanlamlılık diyoruz. Ama bilinen çokanlamlılık bir sözcüğün anlamını çeşitli alanlardan alır, yüzmek suda hareket etme biçimidir, ama nesnelere suda veya diğer sıvılarda sıvıdan daha hafif olduğu için batmama özelliğidir de. Sözcüklerin çokanlamlılık, ağacın, malzeme ve doğadan bildiğimiz bitki; incenin, kalının ve kabanın karşıt anlamlısı, oturmanın, örneğin bir sandalyede veya bir evde oturma, bakmanın, gözlerin bir etkinliği veya bir hastaya yardım etme vb. sözcüklerde daha da açık görülür. Buna bir de dillerdeki zengin tüm eğretilene, yani resimlendirme eklenir. Örneğin; karşılaştırmalar yapmak için hayvanları dile katarız, sevdiğimiz insanlara kuzum diyebiliriz, kavga etmek istediklerimize eşek, belki korktuğumuza da aslan deriz. Deyimlerde sözcükler yeni veya yeniden canlandırılmış anlamlar kazanır; dalga geçmek, kalın kafa, fıstık gibi. Bütün sözcüklerin birden çok anlamı vardır. Gitmek, geçmek, çekmek gibi sözcüklerin sözlüklerdeki anlamlarına bir göz atmak yeter: 1983 basımı "Türkçe Sözlük"te 'çekmek' sözcüğünün 44 anlamı veriliyor. Çokanlamlılık bütün dillerde vardır. Onlar olmasa sözcük dağarcığı yetersiz kalır; günlük konuşmalarda bile dil, çokanlamlılık sözcükler olmasa görevini yerine getiremez.

Çokanlamlılık karşıtı eşanlamlılıktır. Eşanlamlılık, anlam benzerliği olan ama onlar sayesinde daha ayrıntılı veya üslup açısından daha iyi, daha uygun sözcüklerin

kullanımını olanaklı kılar. Anlam yönünden birbirine benzer sözcüklere birkaç örnek verirsek; **orman, koru, bağ veya ev, konut veya görmek, bakmak veya çabuk, hızlı veya konuşmak, sohbet etmek veya gitmek, yürümek.** Her örnekte farklılıkları da görüyoruz. Bunları sözcükler birbirinden ayırıyor. Anlam yakınlığı olan sözcükler bir sözlüksel alan biçimini alıyor. Örneğin; **hayattan ölüme geçişi veya tüm başa giyilen, takılan, örtülen şeyler** vb. bir sözlüksel alandaki bütün sözcükler bir ağ veya şebeke içindedir; bütün sözlüksel alanlar da birbiriyle bir ilişki içindedir. Hayattan ölüme geçiş hastalıklarla, duygularla, tıpta ama tabii yaşamakla da ilişkilidir. **Baş a giyilen, takılan, örtülen şeyler de modayla, giyimle, soğuktan korunmayla, kendini beğenmişlikle** ilişkilidir. Böylece dili bütünlüğü içinde belirleyen çok ayrıntılı bir anlamlar dokusu ortaya çıkıyor. Bunlar düşünme yaşamımızı somut yaşam koşullarımıza bağımlılığı içinde bir bütüne götürüyor.

7. Anlam farklılıkları: Anlamsal Özellikler, Çokanlamlılık, Sözlüksel Alanlar, Yan Anlamlar

Dil, insanları birleştirir. Bütün insanlar ortak bir anlam bağlantısında yaşar. Nesnelerin çoğunun tüm insanlar için anlamı vardır. Buna rağmen bir çok şeyin bizim için anlamı yoktur. Bu da dillerde yansır. Çok yıldızın adı vardır, ama bizim tanımadığımız yıldızların adları yoktur. Kendilerin bizim için bir anlamı yoktur. Tıp, sınıflamayı yapıp adlarını bize aşına ettiği için vücudun hastalığıyla ilgili birkaç yüz kavram vardır. Psikolojik alandaysa hastalık adları sayısı daha az, oysa ruhsal sıkıntılarımız muhtemelen vücutla ilgili sıkıntılarımız kadar ayrıntılıdır. Ne var ki psikolojik acılarımızla ilgili bilgiler henüz o kadar gelişmiş değil ya da bu bilgiler yaygınlaşmamış veya kabullenilmemiştir. Henüz anlamı olmayan çok şey var, bu nedenle de bunların sözcüklere gereksinmeleri yoktur. Yeni şeylerin ortaya çıktığı, tanındığı veya bulunduğu zaman çok sayıda yeni sözcük de yaratılıyor. Diğer kimi şeyler de anlamlarını yitirir ve onların nitelenmesi olan sözcükler de yitip giderler.

Nesnelerin anlamları ve dizgedeki rolleri dünyanın her yerinde aynı değildir, hele hele her dönemde de aynı değildir. Örneğin; Eskimoların dilinde **kar** için, Arapça'da **rüzgar** için pek çok sözcük, benzer anlamlı sözcük vardır. Biz birkaçıyla yetiniyoruz; çünkü bu rüzgar ve kar biçimlerinin bizim için önemi yoktur. Almanya'da yüzün üstünde **ekmek** çeşidi vardır ve her çeşidin bir adı vardır. Türkiye'de bu sayının çok daha az olduğunu sanıyorum. Buna karşılık Türkiye'de **sakal, bıyık veya aile, akraba** bireyleri için daha çok sözcük var. Tabii burada konuşanın yaşamındaki anlam veya önem buna neden oluyor.

Sözcük dağarcığı ve ardındaki kavramlar insanlığın öyküsünü, tek tek dil topluluklarının ve toplumsal grupların, bireylerin kültürünü yansıtır. Düzanlamın (denotation) yanısıra yan anlamda (konnotation) bir rol oynar. Herkes sözcüğe kendini özgü veya toplumsal durumuna göre özel bir anlam verir. Bu yaşa, cinsiyete, dine, medeni durumuna, işe veya mesleğe, toplumsal sıralamadaki konuma, eğitim durumuna vb. da bağlıdır. **Başörtüsü** bir kadın için bir erkeğe göre daha başka bir anlam taşır.

Soğuğun anlamı Doğu'nun köylerinde başka. Ankara'nın mali durumu iyilerin oturduğu semtlerde başkadır. Bu konuyu daha fazla açmak istemiyorum.

8. Çocuklarda Kavramların Yapılanması

Çocuklara dönemim. Çocukların gelişiminin sorumluluğu biz yetişkinlerde, velilerde, eğitimcilerde, sendikacılarda, ama devlette özel bir sorumluluk vardır. Çocuklar yola çıkmış durumdadır. Bizim onlara eşlik etmemiz ve onları dile egemen olma yolunda desteklememiz gerekiyor. Dil eğitim işaretler dizgesinin öğreniminden daha başka şeyleri de içerir. Çocuklar gelişimlerinin başlarındadır. Bu, tek tek kavramların yapılandırılması, kavram çeşitliliğinin öğretilmesi ve bunların bir ağa oturulması, çokanlamlılık, eşanlamlılık ve yan anlamlılar için geçerlidir. Düşünmeye, hazır düşünceleri almaya, ölçüp biçmeye, değiştirmeye ve geliştirmeye başlarlar. Giderek toplulukta eşit haklı bir konum almayı talep edecek insan olmaya doğru gelişirler. Düşünme yeteneği, bilme, bilgi, toplumsal bağlar, duygularını yaşayabilme ve iletişim becerisi gerekir bunun için. Ve bütün bunların birbiriyle büyük ve uyumlu bir karşılıklı ilişki içinde olması gerekiyor. Çocukların başarmak zorunda oldukları iş gerçekten hoş da olsa zor bir iş.

Ama yine de çocukların okula başlarken getirdikleri birikimlerini küçümsememek gerekir: gelişmiş bir bellek, bu temelde düşünme yeteneği, çocuğun yaşına uygun insani ilişkilerde bulunma, kültürel çevreyi kavrayış ve bu çevreyle ilgilenme ve... 3000 veya daha çok sözcük. Çocuklar okula başlamadan önce bütün bunları öğrenir, kazanır. Çok şeydir bu. Sözcükleri kavramların üst düzeyleri olarak kabul edersek bunu daha da iyi kavrarız. Çünkü 3000 veya 5000 sözcüğünün her birinin ardında kavramlar dünyası vardır. Bu sözcüklerin her biri öğelerden, çocukların kazandığı tek tek anlamsal unsurlardan oluşur. Örneğin; bir çocuk çeşmenin ne olduğunu biliyorsa, **çeşmenin** biçimini, yapısını, işlevlerini, kullanılmasını, evdeki yerini ve belki de masraflarını vb. da tanıyor, biliyor demektir. **Suyun** henüz belki esas olan tanımını, yani kimyasal yapısını bilmese de, suyun neden önemli olduğunu, suyla nelerin yapılabileceğini, suyun elde nasıl bir duygu bıraktığını, susuz nelerin yapılamayacağını vb. bilebilir. Sadece doğadaki bir madde olarak sahip olduğu özellikleri değil, suyun oynadığı roller insanlar için ne denli önemli olduğunu bilir okul çağındaki çocuk. Pek çok çocuk **orman**, **bağ** ve belki de **koru** sözcüklerini iletişim bağlamında anlam açısından doğru olarak kullanır. Yetişkinler olarak bizim tanımlamada kesin tartışmaya gireceğimiz bu üç sözcüğün birbirinden ayırt edilmesini de becerir çocuklar: Bir yerin **bağ**, **koru** veya **orman** olabilmesi için hangi ağaçların olması, bu ağaçların ne kadar büyüklükte olması ve alanı ne kadar geniş olması gerekir? Veya çokanlamlı sözcük olarak **aramak**: "Cüzdanımı arıyorum.", "Polis evimizi aradı." veya "Son haftalarda seni çok aradım." ya da "Sigarayı artık hiç aramıyorum." cümlelerindeki aramaklar farklı farklı anlam taşırlar. Çocuklar anlam farklılıklarının içine girmiştir. Ya da **hareket türlerinin** alanı: Bir yerden bir yere hareketi ifade eden geniş bir sözcük grubu vardır. Duruma göre, eylemde bulunan kimdir, hareket nerede yapılıyor hareketin hızı, hangi yöne olduğu, hangi tür yüzeyde, hangi nedenle, hangi sesler çıkararak, ne kadar süreyle, hangi amaçla vb. yapıldığı hareketin değişik türleri için yüzlerce sözcük vardır.

Soyut kavramların dünyası daha da karmaşıktır. Çocuk korkuyla dehşeti, umutla güveni, onurla saygıyı, sevgiyle yağcılığı, düşünmekle hayal etmeyi birbirinden ayırt edebilir. Bütün bunları ve hatta binlerce kavramı çocuk kendine mal etmiştir.

9. Ve nihayet İki Dillilik ve İki Dilde Eğitim

İki dilde çok şey aynıdır; çok şey de birbirinden ayrıdır.

Ortak olanlar şunlardır:

1. Ana dil olarak öğrenilmiş her dil insanın belirttiğimiz yeteneklerinin temelidir
2. Her dil bu yetenekleri geliştirmeye uygundur
3. Her dil okulda gerçekleşecek olan gelişim için uygun durumda ve kullanılabilir
4. Her dil ve bu dilleri konuşanlar, ilkel olarak aynı haklara sahiptir
5. Çocukların her dilde dil eğitiminde yardıma gereksinimleri vardır
6. İlkel olarak devletin her dil için çocuklara karşı aynı sorumluluğu vardır
7. Bütün dillerde aynı olan dilbilimsel fenomenler vardır.

Farklı olanlar ya da olabilen şunlardır:

1. Devletin dillere yaklaşımı ve dillerin toplumda gördüğü saygı,
2. Medya aracılığıyla yayılması ve buna bağlı olarak da kalıcı yapıtların yaratılması,
3. Konuşanın kendi diline karşı öznel tutumu ve gelişimi,
4. Dilin sözcük dağarcığının gelişimi,
5. Dilde yansıtılan kültürün de değişik olmasıdır.

Önce anlamlar konusunda değinmek istiyorum. Çevirisi yapılamayacak sözcükler vardır. Çünkü bu sözcüklerin içeriği diğer kültürlerle yabancıdır. Almanya'da **dertleşmek** veya **baklava** veya **emanet** veya **gelin** ya da **uzun havayı** karşılayacak sözcüklerimiz yok. Ama tabii bizim de Türkçe'ye çevrilemeyecek sözcüklerimiz var: **Gemütlichkeit**, **Brezel**, **Leistung**, **Jodeln**, **Ballade** veya **Mitternachtsmesse** sözcükleri gibi. Bu işin bir yanı.

İkinci yanı ise iki dilin sözcüklerinin bir çoğunun tam aynı anlamda olamayacağıdır. **Schule** okuldan başkadır; **bruder** kardeş demek değildir. **Wandern** de yürümek demek değildir. **Bett'in** yatak olmadığı gibi **pflügen** de bakmak değildir. İkinci yön de budur ve az veya çok bütün sözcükler için geçerlidir.

Üçüncü yanı da şudur: Bir dildeki çokanlamlılığın dilsel ekonomi aracı bir diğer dilden farklı işler: Almanca'daki **Himmel** sözcüğü üzerimizdeki dünya ve Tanrının dünyası, yani ölümden sonra da insanların dünyası. Ama Türkçe'de böyle değil: İki ayrı sözcük var: **gök** ve **cennet**. **Yurt**, insanların geçici olarak yaşadığı yapı ve kökenimizin bulunduğu **ülke** anlamındadır, ama Almanca'da böyle değildir. Almanca da iki ayrı sözcük vardır. Çokanlamlılığın farklı olduğuna sayısız örnek gösterilebilir. Çokanlamlılık her iki dilde nadiren çakışır: Nest (=yuva) Almanca'da olduğu gibi

Türkçe'de de aile için mecaz anlamda kullanılabilir. **Ocak (=Ofen)** da ev (**Heim**) anlamında kullanılabilir.

Dördüncüsü dilin eş veya benzer anlamlılığın yardımıyla ayrıntılı biçimde ifade edebilmemizdir. Hareket etme ifade eden sözcükleri yukarıda dile getirmiştik. Biz burada, her iki dili mükemmel biliyor olsak da bu sözlük alanını iki dilde karşılaştırıp bu alanda iki dilli bir sözlük yapacak olsak günlere gereksinmemiz olur bunun için, eminim.

Beşinci nokta yan anlam ve altıncı nokta da kültürel çerçevedir. Sadece bir örnek: **Gülmek**. Gülmeyi tanımlamak kolay değildir. Bu insani eylem için gerekli ölçütlerin toplanmasının zorluğu bir yana, dış biçimi, ardındaki nedenleri, sonuçları, her dildeki bağları çıkarsak; **gülmeyi gülümsemekten, sırtırmaktan, yılışmaktan ve fıkrıdamaktan** ayırt edebilsen aynı şekilde Almanca'daki benzer sözcükleri anlamsal olarak net bir biçimde birbirinden farklı görebilsen, o zaman bile şu sorular ortaya çıkar, yani daha yanıtlanmamış olur: Nerede ve nasıl, hangi vesileyle, hangi etmenlerle güler Türkiye'de ve Almanya'da insanlar? Bir toplumda bile bir dostun, bir yabancı, bir sevgilinin, bir babanın veya bir şefin gülüşünü doğru olarak yorumlayabilmek bir toplumda bile güçtür. Kültürler arasında dünyalar vardır; ama yine de birlikte yaşayabiliriz, gülüşebiliriz. Ama örneğin pek çok Nasrettin Hoca öyküsü Almanya'daki iyi anlaşılıyor. Kültürel bilgiler eksik, günlük yaşamdaki benzer veya aynı durumlardaki davranışlar farklı. Aynı şeylere gülmüyoruz yani en azından her zaman aynı şeylere gülmüyoruz, ancak belirli durumlarda. Bir örnekti bu. Her sözcük dil toplulukları arasında kültürel kökenli yeni farklılıklar getiriyor. Dilin kültürün temeli ve kültürün kendisi olduğu savından yola çıkmıştık. Kültürlerdeki farklılıklar dilde kendini gösterirler, insanların yaşamında ve bütün halkların tarihinde, tek tek insanların geçmişlerinde aynı olan sayısız öğeler olsa da. Bu dediklerimizden iki dillilikle ilgili hangi sonuçları çıkarabiliriz? Üç noktaya değinmek istiyorum.

10. İki Dilli Çocukların Eğitiminin Zorunlu Olarak İki Dilliliğe Dayanması

Şimdiye değin bütün söylediklerimiz, çocukların yoğun bir hazırlıkla okul kapısına dayandıklarını bize gösteriyor. Dil, iletişim yeteneği, pek çok temel bilgi, toplumsal alışkanlıklar, duygularını yaşayabilme ve hepsinden önemlisi gelişmiş bir düşünme yeteneği başlayan okul sürecinin temelidir. Bütün bunlar ana dilde geliştirilmiştir yani belirli bir dile bağımlıdır. Ana dilini okul yaşamına katmamak, bu çabaların ve bunların ürünlerinin aracı olan ve çocukların düşünmeleriyle sıkı sıkıya bağlı olan dilin okul dışında bırakılması demek, hatta reddedilmesi demek, çocukların ve onların bu zamana değin yaptıkları çalışmaların aşağılanması ve yok edilmesi anlamına gelir. Bu onların altı yıllık hazırlığının bir işe yaramadığının ilan edilmesi demektir. Çocukları çok gerilerde bıraktıkları bir yerden yeniden başlamaya mahkum etmektedir. Bu çocukları dikkate alan, iki dilli bir eğitim, onların okul yaşamlarını kolaylaştırır, yaptıkları çalışmaya saygı gösterir ve bununla da kalmaz, çoğunluğun

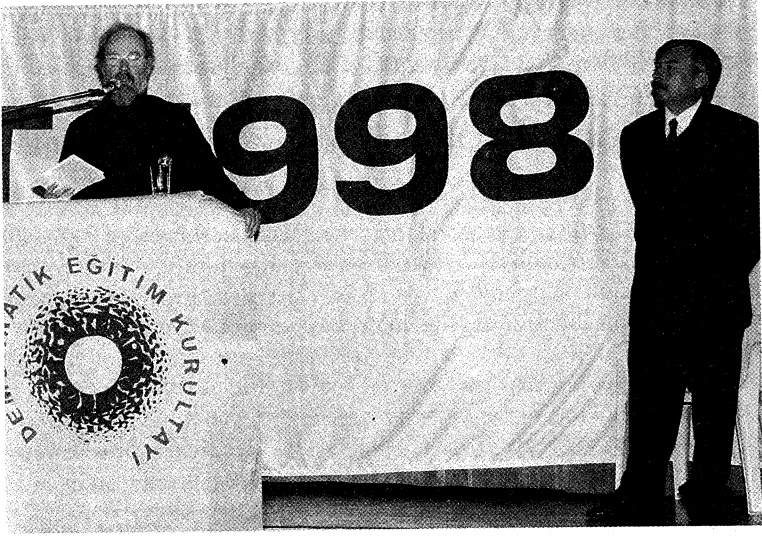
konuştuğu ana dile mensup çocuklarda olduğu gibi, bu çocukların da o güne değin oluşturdukları temeline yönelişi olanaklı kılar. Bu olanaklardan çok uzaktayız, biliyorum, hem Almanya'da hem de Türkiye'de. Ama yine de bunları belirtmeliyiz, bir vizyon olarak görmeliyiz.

11. İki Kültürün Ortak Yaşaması Olarak da İki Dilliliğin Karmaşıklığı

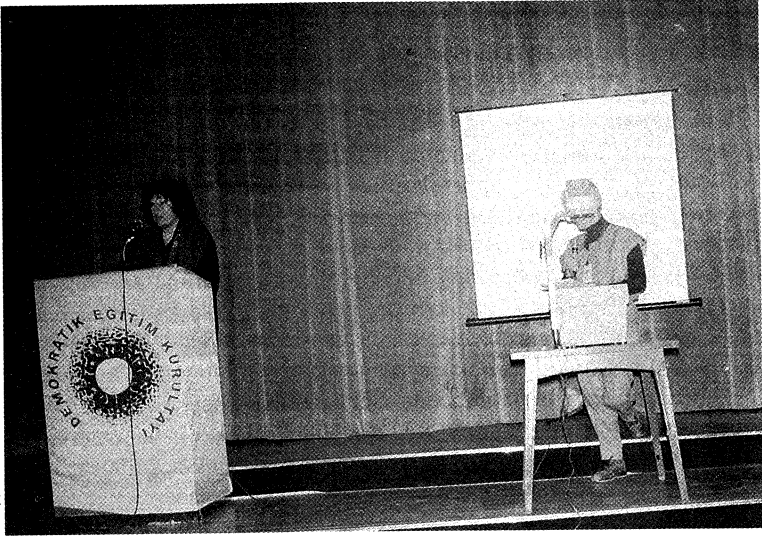
Çocukların çalışıp kazandıkları ve kazanacaklarında, çocuklara uygun davranmak istersek çocuk olarak veya öğretmen olarak bir dille ilgilenme bizden büyük çaba ister. Bu şunun için böyledir; zira biz işaretler dizgisi olarak dilin yüzeysel bölümünü değil dilin belirttiğimiz alanlara çok yönlü dallanıp budaklanmasını görür, değerlendiririz. İki dilliliği dikkate aldığımızda bu karmaşıklık çok yönlü bir hal alır. Ama bunu bir kıyıya bırakıp göz ardı edemeyiz. Bu, iki dilli çocukların gerçeğidir. Başka seçenekleri yoktur, bizim de başka seçeneğimiz yoktur. Gerçekliğin şaşırtıcı çok yönlülüğü bizi ürkütmemeli. Bizler bunu iyice inceleyip görüşler geliştirmeli ve olabilen her yerde etki etmeliyiz. Kurulmasına doğru atılacak adımlar düşünülmeli. Şimdi, bu adımların atılması olanak dışıysa da, insani kültürün ürünü ve kültürün kendisi olarak dile ve dil öğrenmek için gösterilen çabaya, çocukların çabasına da saygı göstermek oldukça önemli bir adımdır. Çocuklar bu saygıyı hissederse, ki hisseder, uzun yolun bir bölümü katedilmiş olur. Bu saygıyı merak, ilgi ve kabul etme izler.

12. Aşağılanmış Azınlıklara Mensup Çocuklara Karşı Devletin, Toplumun ve Bireylerin Sorumluluğu

Kastettiğimiz çocuklar iki dilli yaşıyorlar; iki dilliliklerdir de. Bu iki dillilik onların okuldaki eğitimlerinin temelidir. Bu, çoğunluğun konuştuğu dilin tek dil olarak kabul edildiği ve bu dilin devlet kuruluşları tarafından desteklenen dil olduğu ve çoğunluk toplumunun aşağılanan azınlıkların dillerini reddettiği veya ilgisiz kaldığı Almanya veya Türkiye gibi ülkelerde de böyledir, ona uygun uygulamaları yoksa da. Bizde de sizde de çocuklardan ana dilden çoğunluğun diline ani ve çok kapsamlı bir geçiş isteniyor. Ama bunun böyle kalması gerekmiyor, okul kapısını açarken çocuklar. Öyleyse ne yapalım? Sürekli olarak içeriği kapsayan gerekçelerle devlete bu konudaki sorumluluğu hatırlatılmalı. Toplum aydınlatılmalı. Öğretmenler kendilerini çocukların yerine koymalı, durumlarını anlamalı. Sendikacılar çocukların ve öğretmenlerin bu alandaki çıkışlarını savunmalı. Böylece ve bilimsel gerekçelerle çocukların gerçekliğine etkiye bulunabiliriz. Her birimiz, çelişkilerle başa çıkmanın yollarını bulmalıyız; hem de şehit veya devrimci olmadan, işyerimizi tehlikeye atmadan yapabiliriz bunu. Bizim bu konuda Almanya'daki durumumuzun, Türkiye'de sizlerin durumundan çok çokook daha kolay olduğunun bilincindeyim.

GEW (Almanya) Temsilcisi Klaus Liebe-Harkort

FEN (Fransa) Temsilcisi Agne's Breda

Eğitim Enternasyonalı Temsilcisi Ulf frederikson

NLSF (Norveç) Temsilcisi Geir Knapstad

NLSF (Norveç) Temsilcisi Geir Knapstad